

Nail Satlıgan

Marksist iktisatçı ve çevirmen. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 2006 yılında emekli oldu. *Dünya Kapitalizminin Bunalımı* adlı kitabın derleyenlerindendir (Sungur Savran ile, Belge Yayınları, 2009). Yordam Kitap'ın Almanca aslından bir çeviriyle yayınladığı *Kapital*'in I. cildinin ortak çevirmeni ve kavram editörü, II. cildinin kavram editörüdür. Satlıgan, Türkçeye başta *Komünist Manifesto* olmak üzere çeşitli kitap ve makaleler kazandırmıştır.

Sungur Savran

Lisans eğitimini siyasal bilim, doktorasını iktisat dallarında yaptı. 1973-83 arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistan ve yardımcı doçent olarak çalıştı. 1983'te YÖK'ü ve 1402 sayılı yasaya dayanılarak çeşitli öğretim üyelerine işten el çektilmesini protesto ederek üniversitedeki görevinden ayrıldı. Değişik zamanlarda yurtdışında çeşitli üniversitelerde araştırma ve misafir öğretim üyeliği yaptı. Yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri-I* (Kardelen, 1992; Yordam Kitap, 2010, 2011) *Kod Adı Küreselleşme* (Yordam Kitap, 2008, 2011), *Avrasya Savaşları* (Belge Yayınları, 2001); *Dünya Kapitalizminin Bunalımı* (der., Nail Satlıgan ile, Belge Yayınları, 2009).

İşçi Mücadelesi gazetesinin ve *Devrimci Marksizm* dergisinin yayın kurullarında görev yapmaktadır. Devrimci İşçi Partisi'nin kurucularındandır.

E. Ahmet Tonak

1951 İstanbul doğumlu olan E. Ahmet Tonak, 1972'de İTÜ'nden makine mühendisi olarak mezun oldu. 1972-73 döneminde *Yeni Ortam* gazetesinde ve *Asyalı* dergisinde çalıştı. 1973'te İsveç'e, ardından ABD'ye gitti. New York Türk Öğrenci Derneği'nin başkanlığını, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra da Committee for Human Rights and Democracy in Turkey'nin kuruculuğunu yaptı. SUNY-Stony Brook'ta uygulamalı matematik ve istatistik alanında yüksek lisans ve New School for Social Research'te iktisat alanında doktora derecelerini tamamladıktan sonra, ABD'de 25 yıl öğretim üyeliği yaptı. İTÜ, Boğaziçi, ODTÜ'de çalıştı; halen İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapıyor. Yazarın *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi: Ulusal Hesapların Ekonomi Politikası* adlı kitabı da (A. Shaikh'le, çev. Hakan Arslan, 2012) Yordam Kitap tarafından yayımlanmıştır.

E. Ahmet Tonak

Yordam Kitap: 169 • **Kapital'in İzinde** • Nail Satlıgan, Sungur Savran, E. Ahmet Tonak
ISBN-978-605-5541-74-3 • **Düzeltilme:** Volkan Alıcı • **Kapak ve İç Tasarım:** Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • **Birinci Basım:** Kasım 2012 • **İkinci Basım:** Ocak 2025
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan
© N. Satlıgan, S. Savran, E. A. Tonak, 2012; © Yordam Kitap, 2012

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Uzunİst Dijital Matbaa A.Ş. (Sertifika No: 68922)
Akçaburgaz Mahallesi 1584 Sokak No: 21
Esenyurt İstanbul
Tel: 0212 945 48 42

iktisat

KAPİTAL'IN İZİNDE

İÇİNDEKİLER

İLK AŞK <i>Nail Satlıgan, Sungur Savran, E. Ahmet Tonak</i>	9
---	---

I. Kısım

EKONOMİ POLİTİK VE MARX'IN KAPİTAL'İ

MARKSİST İKTİSAT, YENİDEN! <i>Nail Satlıgan</i>	15
IŞIK YÜZLÜ MARKSİST <i>Nail Satlıgan</i>	24
MARX'IN EKONOMİ YAZILARI KİTABINA ÖNSÖZ <i>Nail Satlıgan</i>	32
KAPİTAL'İN PLANI VE KAPİTALİST DEVLET ÜZERİNE BİR NOT <i>E. Ahmet Tonak</i>	41
KAPİTAL'DE ANLATILAN... <i>E. Ahmet Tonak</i>	47
140 YAŞINDA BİR GENÇ <i>E. Ahmet Tonak</i>	51
RİCARDO'NUN DEHASI VE KÖRLÜĞÜ <i>Sungur Savran</i>	55
SİYASAL İKTİSADIN ELEŞTİRİSİ <i>Sungur Savran</i>	68

II. Kısım

DEĞER, ARTIK DEĞER VE BİÇİMLERİ

BİR ÜRETİM TARZI OLARAK KAPİTALİZM <i>Sungur Savran</i>	91
KAPİTALİST ÜRETİM TARZINDA YÜZEY BİÇİMLERİ <i>Sungur Savran</i>	133
DÖNÜŞÜM SORUNU ÜZERİNE BİR NOT <i>E. Ahmet Tonak</i>	159
DEĞER BÜYÜKLÜKLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE: FİLOLOJİK BİR DENEME <i>Nail Satlıgan</i>	166
GÜNÜMÜZ KAPİTALİZMİNİN PAMUK İPLİĞİ: HAYALİ SERMAYE SPEKÜLASYONU <i>Nail Satlıgan</i>	184
ÜRETKEN SERMAYE HAREKETLERİ VE ÇAĞDAŞ EŞİTSİZ MÜBADELE KURAMCILARI: EMMANUEL, AMİN, MANDEL <i>Nail Satlıgan</i>	206
ÜRETKEN EMEK VE ÜRETKEN OLMAYAN EMEK: AÇIKLIĞA KAVUŞTURMA VE SINIFLANDIRMA DENEMESİ <i>Sungur Savran ve E. Ahmet Tonak</i>	239

III. Kısım

MARKSİST KATEGORİLERİN SOMUTLANMASI

ARTIK DEĞER ORANININ ÖLÇÜMÜ: ABD VE TÜRKİYE <i>E. Ahmet Tonak</i>	275
TÜRKİYE'DE ÜRETKEN OLMAYAN İŞÇİLER SÖMÜRÜLMÜYORLAR MI? <i>Yiğit Karahanoğulları ve E. Ahmet Tonak</i>	314
MARKSİST TEORİNİN YENİLENMESİ (Mİ?): DÜZENLEME OKULU ÖRNEĞİ <i>E. Ahmet Tonak</i>	329
KAPİTALİST DEVLET KARŞISINDA İŞÇİ SINIFI: ABD ÖRNEĞİ <i>E. Ahmet Tonak</i>	341
REFAH DEVLETİ VE SOSYAL ÜCRET EFSANESİ: ABD, 1952-1985 <i>Anwar Shaikh ve E. Ahmet Tonak</i>	378
DÜNYA KAPİTALİZMİ: BUNALIMI BİTİRMEYEN TOPARLANMA <i>Nail Satlıgan</i>	391

IV. Kısım

RİCARDO, MARX, SRAFFA

SRAFFA'NIN ÖTESİNDEKİ MARX: SRAFFACILIĞA ELEŞTİRİ <i>Sungur Savran</i>	405
MARX'IN DEĞER TEORİSİNİN TUTARLILIĞI ÜZERİNE <i>Sungur Savran</i>	430
SRAFFA İKTİSADININ TEORİK TUTARLILIĞI ÜZERİNE <i>Sungur Savran</i>	443
SRAFFA (VE MARX) KONUSUNDA KAFA KARIŞIKLIKLARI: ELEŞTİRİLERE CEVAP <i>Sungur Savran</i>	454

EPİLOG

KAPİTAL'DE KOMÜNİZM TASARIMLARI <i>Nail Satlıgan</i>	471
--	-----

İLK AŞK

*Nail Satlıgan, Sungur Savran,
E. Ahmet Tonak*

Çok değil, daha on yıl önce, ünlü “Milenyum” (binyıl) karşılanırken pek moda olan yaklaşımlar, günümüzde tarihin çöplüğünde hazin sonlarını yaşıyor. Ne “tarihin sonu”ndan bahseden var artık, ne “postmodern çağ”dan. Şimdi herkes yeniden kapitalizmin derin buhranından, neoliberalizmin sonundan, sınıf mücadelesinden söz eder oldu. Tabii, tarih geri gelince Marx da bütün azametiyle avdet etti! Bu dev kriz döneminde doğal olarak koltuğunun altında *Kapital* ile!

Sadece bu bile elinizdeki kitabı anlamlı kılıyor. Bu kitaptaki yazılar, adı üstünde, *Kapital*’in *İzinde* olduğunu açıktan deklare ederek, Marx’ın kapitalizmi anlama ve dönüştürme yolundaki muazzam çabasına sahip çıkan bir konumdan yazılmış çalışmalar. Marx’ın, kapitalizmin dinamiklerini, özgülüğünü, tarihiliğini çözümlemesi en yetkin şeklini *Kapital*’de almıştır. Üniversitelerde bıktırana kadar okutulan, sonra krizler patlak verdiğinde yalan yanlış olduğu anlaşılan, sonra haciyatmaz gibi yeniden yerinden doğrularak üniversitelerde bıktırana, kusturana kadar okutulmaya devam eden, kapitalizmi hem ebedi hem de var olabilecek dünyaların en iyisi olarak ilan eden resmî iktisadın karşısında tek başına *Kapital* vardır. Tabii, “*Kapital*’in izinde” yürüyen bütün Marksist iktisatçıların katkılarıyla birlikte. Bu hâkim iktisat anlayışının üzerini örttüğü, açıklayamadığı, öngöremediği kapitalist dinamiklerin tahlili, kapitalizmin iç çelişkileri *Kapital*’de sistematik bir biçimde adım adım inşa edilmiştir. Bu yanıyla, kapitalist ekonomilerin gidişatını anlamak için bu devasa eserden başlamak, onun izini sürmek, her şeyden önce bilimsel dürüstlüğü gereğidir. Ama aynı zamanda, kapitalizmin sömürdüğü, vasıfsızlaştırdığı, manen ve maddeten görelî bir yoksullaşmaya maruz bıraktığı, kendi işine yaramadığında kullanılmış bir mendil gibi fırlatıp attığı, böylece her türlü yaşam olanağından yoksun bıraktığı, çocuklarını

güvencesiz bir geleceğe mahkûm ettiği, mücadele ettiğinde bastırdığı, isyan ettiğinde, ta ki büyük proleter devrimleri zafere ulaşana kadar ezdiği, milyarlarca ve milyarlarca işçiye ve ailelerine de bağlılığın, insanlığın geleceğini onlarda görmenin bir ifadesidir.

İşte bu bağlamda, bu kitapta yazıları yayınlanmakta olan yazarlar olarak biz, o pek ürkütücü “dogmatiklik” iddialarına güler geçeriz. Çünkü bu iddia, dünyayı sermayenin gözlerinden seyreden, onun ihtiyaçlarına göre teori üretip onun hâkimiyetini ve kudretini yeryüzünün bütün mülksüzlerinin yararına uygunmuş gibi göstermeyi görev edinmiş, onun günlük ihtiyaçlarına “döviz düştü, altın çıktı” ayarında, sarraf ağızyla hizmet eden resmî teorisyenlerden gelmektedir. Onun için ciddiye alınacak bir yanı yoktur. Bize, “19. yüzyılın teorilerini savunuyorsunuz” diyenlere, bugünkü resmî teorianın temellerini oluşturan John Locke, David Hume ve Adam Smith’in 17. ve 18. yüzyılda yaşamış ve yazmış olduğunu hatırlatırız. Daha da önemlisi, *Ulusların Zenginliği*’nde Adam Smith’in de, *Kapital*’de Marx’ın da kapitalist üretim tarzının *temel* işleyiş mekanizmalarını ortaya koymak üzere çalışmış olduğudur. Kapitalizm devam ettikçe ya biri, ya öteki, bazen de ortaklaştıkları ölçüde ikisi de haklı olacaktır. Bu temel yapının üzerinde yükselen *ikincil* özellikler elbette teorik olarak çözümlenmelidir. Ama temeldeki sürekliliği yadsımadan, onun sağladığı zemin üzerinde.

İşte buradaki yazılar bu anlamda *Kapital*’in *İzinde* yazılmıştır. Onun büyük keşiflerini sadece tekrar etmek amacıyla değil. Bu keşiflerin sayesinde daha ileriye gitme çabasıyla. İlk yukarıda söylediğimiz anlamda. Kapitalizmin yeni olan yanlarını sağlam bir temelde kavrayabilmek için. Ama aynı zamanda bir başka anlamda. *Kapital*, üç kalın cildine, hatta “*Kapital*’in dördüncü cildi” olarak anılan *Artık Değer Teorileri*’ne rağmen, Marx’ın kitap için hazırladığı planlara bakıldığında görüleceği üzere (kitaptaki yazılardan bir tanesi bütünüyle bu soruna ışık tutmak için yazılmıştır), Marx’ın gerçekleştirebildiği kısmıyla, devasa bir projenin sadece başlangıç aşamalarını oluşturan bir kitaptır. Bu demektir ki, Marx’ın emek-değer ve artık değer teorilerinin, yani *Kapital*’in muhtevasının tamamlanmamış bir proje olduğunun kavranması elzemdir. İşte, bu ihtiyacın kendisi, elinizdeki kitabın yazarlarını yıllardır motive eden ve bir arada tutan bir başka faktördür.

Umuyoruz ki, bu kitapta yer alan bazı yazılar, Marx’ın analizini, onun yöntemini uygulayarak ileri taşımada birer halka rolünü oynayabilir. Bu kitapta yer alan, Marx’ın ele almayı planladığı, ama ömrü vefa etmediği için giremediği iki önemli alana, devlet ve uluslararası ticaret konularına giren çalışmalar, emek-değer teorisinin uygulanma alanının sınırlarını genişletme çabaları olarak görülebilir. Öte yandan, emek-değer teorisi öteden beri Marksistlerin elinde kapitalizmin emek sömürsüne dayanan özünü eleş-

tirmek için çok önemli bir teorik araç olmakla birlikte, verili bir kapitalist ekonomiyi ampirik olarak çözümleyebilecek yetkinliğe ve dolayısıyla operasyonel biçimde kullanılmaya henüz ulaşamamıştı. Bu alanda yapılan ilk çalışmaların bazı sonuçlarını, ABD ve Türkiye ekonomisi üzerindeki ölçümler temelinde “sosyal ücret” ve “refah devleti” konularını ele alan makalelerde görmek mümkündür. Bu son iki konunun ayrıca kapitalizmin 20. yüzyıldan itibaren geliştirdiği yeni biçimlere yönelik Marksist bir bakış açısı geliştirmek olarak okunabileceği de ortada.

Son yıllarda küresel neoliberalizmin iflası ile özellikle gençler arasında Marksist teori ve pratiğe ilginin arttığı aşîkâr. Genç okuyucu, bu kitaptaki yazılarda *Kapital*’in muhtevasına, planına, yöntemine ilişkin yazılardan başlayarak, emek-değer teorisinin inceliklerine, farklı alanlara uygulanmasına, Sraffacı yorumlarına giren yazılara kadar Marx’ın kapitalizm tahlilinin derinliğini, kapsamını, zenginliğini bulacaktır.

Kitabı oluşturan yazıların çoğunluğu erişimi nispeten zor olan dergilerde, kitaplarda, ansiklopedilerde yayınlanmıştı. Bir kısmı orijinal olarak yazıldığı İngilizceden Türkçeye henüz çevrilmemişti, bir kısmı ise hiçbir dilde henüz yayınlanmamıştı. Çoğunluğu internet çağından önce yazıldığı ya da yayınlandığı için dijital ortama aktarılmamış yazılardır. Yazıların çoğu, ya yayınlandığı dönemin teorik tartışmalarına katkı niteliğindedir ya da yeni tartışmaları başlatan türdedir. Her bir yazının, ele aldığı konu ve sorunların günümüz bağlamında önemi, konuya ilişkin daha geniş literatür içinde konumlanışı, yer yer yaşadığı serüven, o yazının başına konulmuş olan kısa sunuşta ortaya konuluyor.

Geriye açıklanması gereken bir tek şey kalıyor. Kitaptaki yazıların bazıları ‘70’li yıllarda yazılmış. 40 yıla yayılan bu teorik ısrar nereden geliyor? Bu kitapta yazıları bir arada yayınlanmakta olan üç yazar (birlikte yazı yazdığımız arkadaşlarımız için de aynı şeyin söylenebileceğini sanıyoruz, ama kendi adımıza konuşalım) hayatlarının erken bir aşamasında işçi sınıfının kapitalizm tarafından sömürü ve baskıya mahkûm edilmiş olan bu dünyayı değiştirecek esas güç olduğu fikrine ikna olmuş ve onun mücadelesine gönül vermiş insanlardır. Her birinin bu mücadeleye geliş ve ona bağlanış yolu da farklı olmuştur, bugün o mücadele ile kurdukları ilişki biçimi de farklıdır. Ama onları bir şey birbirine bağlıyor. Marx’ın modern çağın temel gizini çözdüğü, muammasını herkes için görülebilir hâle getirdiği ve yıkılışının bütün dinamiklerini ortaya koyduğu kapitalizmin anlaşılması için *Kapital*’in ve yönteminin önemini nispeten erken bir aşamada kavramak. Her üç yazar da, akademik çalışmalarının en verimli çağında bu kitaba ve bu yönetime ilişkin çalışmalar yapmıştır. Her üçünün doktora tezi de, konuları bütünüyle farklı olmakla birlikte, esas olarak Marx’ın *Kapital*’i ile ilgilidir. Her üç yazar da

daha ileri yaşlarında da *Kapital*'e geri dönmüşlerdir. Nail Satlıgan, Mehmet Selik çevirisi temelinde *Kapital*'in birinci cildini Almanca aslından yeni bir edisyon çerçevesinde yayınlamış ve buna “Doğrudan Üretim Sürecinin Sonuçları” olarak tanınan ünlü “Yayınlanmamış Altıncı Bölüm”ü çevirerek eklemiştir. Ahmet Tonak ile Sungur Savran da İstanbul Özgür Üniversite’de birkaç yıldır yoğun bir *Kapital* seminerleri dizisini yönetmektedir.

Yani Marx ve *Kapital*, bizim komünizmle kurduğumuz bağda unutulmamış bir ilk aşk niteliğini taşıyor. Bu kitap işte o aşkın ilanıdır.

I. Kısım

EKONOMİ POLİTİK
VE MARX'IN *KAPİTAL*'İ

MARKSİST İKTİSAT, YENİDEN!¹

Nail Satlıgan

1960’larda ve ‘70’lerde sosyalist siyasete katılanların önemli bir bölümünün gözünde Marksist “teorik eğitim”in hem başlı başına hem de siyasal pratik açısından büyük bir önemi vardı. Bu eğitimde, o günlerin yaygın deyişiyle “ekonomi politik” seçkin bir yer tutardı. Leontyev, Nikitin vb. gibi ünlü Sovyet iktisatçıların ders kitapları elden ele dolaşırdı. Ancak bu kitaplar, Marksist iktisat kategorilerini tanıtmak açısından büsbütün yarar-sız sayılmasalar bile, onulmaz bir kusurla maluldü. Yazarlarının başta gelen kaygısı, Marksist iktisadi tahlilin harbi bir sergilemesinden çok, yozlaştırılıp ülkelerinin resmî ideolojisi hâline getirilmiş bir öğretinin apolojisini yap-maktı. Nitekim bu kitapların çoğunun ikinci yarısı, “sosyalizmin ekonomi politiği” denilen bir alana ayrıldı. Bu ikinci alanın anahtar kavramı “sosya-list meta üretimi” idi. Marx’ın özgün iktisat teorisinde sosyalizmin anlamı, meta üretiminin aşılmasıyken, “sosyalist meta üretimi” gibi bir “terimler arası çelişki”nin icadının kaçınılmaz uzantısı, meta kavramının kendisinin, yani *Kapital*’deki ekonomi politik eleştirisinin başlangıç adımının iğdiş edil-mesiydi.

Eleştirmek ve eleştirilmek, oluşumunun her evresinde Marksizmin ha-yatıyet kaynağı oldu. Resmî ideolojiler ise her türlü tartışmanın dışında ve üstünde tutulur. Bu kitapların yazarlarının, ülkelerindeki, resmileştirilip karikatürleştirilmiş Marksizm versiyonu karşısındaki tutumu da tam buy-du. Bunları okuyanlar, Marksist teorinin gerek kendi içerisinde gerekse Marksizm ile başka düşünce akımları arasında sıcak tartışmalara konu olan “sorunlar” üzerine ya hiç bilgi edinmezler ya da ortada hiçbir sorun yokmuş gibi, tartışmaları örtbas eden bir anlatımla karşılaşırlardı.

1 Virgöl, Kasım 1997. Jacques Gouverneur’ün *Kapitalist Ekonominin Temelleri* adlı eserinin (İmge Yayınları, Ankara, 1997) yayınlanışı vesilesiyle.

O yıllarda, Sovyetler Birliği kökenli kitapların bu kusurlarını taşımayan ekonomi politik el kitapları hiç yayınlanmadı değil. Bunların en önemlisi kuşkusuz Paul Sweezy'nin, bugün dahi Marksist iktisada giriş olarak yaygın bir şekilde önerilen *Kapitalizm Nereye Gidiyor*'uydu. Bir başka örnek P. Salama ile J. Valier'nin el kitabı olabilir. Bu tür yapıtların o tarihlerde fazla ilgi görmemesinin bir nedeni, solun, Sovyetçi ve Maoçu çizgiler arasında aşırı parsellenmiş ortamında İsa'ya ya da Musa'ya da yaranamamaları olabileceği gibi, haksız bir şekilde Troçkist diye nitelenmeleri de olabilir. Gene de Sweezy'nin kitabının yeni bir basımının, aradan çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman geçmesine karşın yapılmamış olmasını anlamak zor.

Peki, Marksist iktisadi tahlilin temel kaynağı *Kapital* olduğuna göre yapıtın kendisi, Marksist iktisadı özümlemek için en iyi başlangıç noktası olamaz mıydı? Bence hayır. Çünkü birtakım "ortodoks" Marksistler daima tersini ileri sürseler de *Kapital* hem tamamlanmamış hem de okunması alabildiğine zor bir metindir. Muhakeme, Hegel diyalektiğine özgü felsefi giriftliklerle örülüdür ve bu tür bir gidimli düşünmeye alışık olamayanların henüz (ve özellikle) I. ciltte yollarını kaybetmeleri işten değildir. Ayrıca *Kapital*'in Türkçeleştirilmesinin oldukça maceralı bir tarihçesi var. 1978'e dek Türkçe *Kapital*'in bitmiş bir çevirisi yoktu. Alaattin Bilgi'nin, yayınlanışı o yıl tamamlanan çevirisi ise, *Kapital* ile haşır neşir olan herkesin minnettarlık duyması gereken bir emek ürünü olmakla birlikte, hem çevirinin özgün dilden yapılmamış olması hem de kimi kritik noktalarda, çevirmeninin iktisat teorisine ve iktisadi düşünce tarihine yeterince aşina olmayışından ileri gelen zaaflar taşıması yüzünden, kusursuz olmaktan uzaktır.

Marksist iktisat

Marksizm, o yıllarda, dünya çapındaki düşünsel akımları belirleyen Batı ülkelerinde ilginç ve çelişik gelişmelerin merkezinde yer alıyordu. Bir yandan 1973-74'ten başlayarak dünya kapitalizminin içine girdiği uzun dönemli bunalım, bu bunalımda kâr haddinin azalışının anahtar rol oynadığını gösterir ampirik kanıtların ortaya konuluşu, Marksizme, tarihinde belki hiç görmediği denli akademik saygınlık kazandırdı. Bu gelişme, akademik kurumlarda o güne dek mutlak bir egemenlik kurmuş olan neoklasik iktisadın gerilemesiyle el ele gidiyordu. Ne var ki neoklasik iktisadın boşalttığı alanın tek talibi Marksizm değildi. İtalyan komünizminin yakın çevresinden gelen ve A. Gramsci'nin dostu olan Piero Sraffa, 1960'ta İngiltere'de yayınladığı küçücük bir kitapta, neoklasik fiyat teorisinin psikolojik tercihlere dayalı temeline ağır bir darbe vurmuş, metalar arasındaki

mübadele oranlarının üretimin teknik koşullarından ve bölüşüm alanındaki sınıflararası dengenin bir göstergesi olarak kâr haddinden türetililebileceğini göstermişti. Komünist partilere üye ya da Sraffa gibi bunların nüfuz alanlarından gelen bazı ünlü iktisatçılar (İngiltere’de Dobb, Meek, İtalya’da Komünist Partili iktisatçılar) Marksçı ve Sraffacı yaklaşımları sentezleştirme çabalarına giriştiler. Ne var ki Marksçılık ile Sraffacılık arasındaki bu balayı uzun sürmedi. İktisadi düşünce tarihi ve sosyolojisi açısından ilgi çekici bir örnek olaya tanık olundu. ‘70’li yılların sonlarında bir kısım komünist partili akademisyen, Sraffacı yaklaşımın yalnız neoklasik iktisadın değil, Marx’ın emek-değer teorisinin de içsel tutarsızlığını gösterdiğini, kapitalizmin eleştirisini, Marksist teoriyi terk ederek Sraffacı temeller üzerinde yeniden inşa etmek gerektiğini öne sürerek Marksizm tarihinin belki en ağır “Marx eleştirisi”ni başlattı.

Marksistler, 1980’lerin yeni muhafazakârlılığının karanlık ortamında, akademik dünyanın 1970’lere göre çok daha kenarlarına savrulmuş olmakla birlikte bu eleştiriye göğüs gerdiler. İç tutarsızlık eleştirisini çürütmekle kalmadılar; eleştiriye gerisin geri püskürterek, asıl tutarsızlığın Sraffacılığın kavramsal çerçevesinde saklı olduğunu açığa çıkardılar. Elbette bu süreç boyunca Marksistler, kendi teorik sistemlerinin biçimsel ve özsel birçok kusurunu giderme fırsatını da bulmuş oldular. Sonuç olarak Marksist iktisat, bu ciddi meydan okumadan güçlenerek çıktı. ‘70’li yılların anti-kapitalist Sraffacılarının ise çoğu, ya sosyal demokratlaştı ya da barikatın ötesine geçip liberalizmin saflarına katıldı. Böylece Marksizmin tarihinde sık görülen bir gerçek bir kez daha doğrulandı: Marksizme yönelik teorik hücumlar, sınıflar mücadelesi karşısında, başlangıçtaki kişisel niyetlerden büyük ölçüde bağımsız olarak çoğu zaman masum değildir. Bir başka deyişle, Marksizmin kendisi sınıf mücadelesinin bir konusudur.

İşte *Kapitalist Ekonominin Temelleri*, böyle bir ortamda, Marksizmin öğrenilmeyi en çok hak ettiği dönemlerden birinde yayınlandı. Aynı zamanda, bu öğrenimi kolaylaştıracak kaynak sıkıntısının, son yirmi yılda doğru dürüst bir Marksizme giriş kitabının yayınlanamadığı Türkiye’de kendini fazlasıyla hissettirdiği bir dönemde... Bu koşullarda *Kapitalist Ekonominin Temelleri*’nin çevrilip yayınlanmasının başlı başına olumlu bir çaba olduğu su götürmez. Ama bu çaba asıl, arkası geldiği zaman değer kazanacaktır. Yani şu ya da bu ölçüde farklı bakış açılarının sunulduğu yeni yeni “girişler”, bunların, izlenmelerini mümkün kılacağı daha ileri düzeyde incelemeler yayınlandığı zaman... Öyleyse yazarın, metnin, çevirinin ve yayının kimi özellikleri üzerinde durmakta yarar olsa gerektir.

Yazar

Jacques Gouverneur, Belçika'nın Louvainla-Neuve Üniversitesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi. Fransızca dışında yayınlanmış kitapları, makaleleri de olduğu için, bu dilin konuşulduğu ülkeler dışında da tanınan bir Marksist iktisatçı. Başlıca uğraşlarından birisi, Marksist teorinin kategorileri ile ampirik-istatistik veriler arasında ilişki kurmak, böylece Marksist teorik önermelerin geçerliliğinin pratik gelişmeler karşısında sınanmasını mümkün kılmak. Gouverneur'ün somut olanı aralıksız kollayan bu tavrı, teorik kategorileri türetme tarzına da, Marksist iktisadın temel kavramlarının işlemsel tanımlarıyla tanışmak isteyen bir giriş kitabı okurunun işini kolaylaştıracak bir disiplin kazandırıyor. Kitabın bir başka olumlu özelliği, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun çöküşünden sonra yazılmış olması. Böylece yazar, bu “dünya-tarihi” olaylar zincirinin Marksizmin geçerliliği açısından vargıları konusundaki görüşlerini okurla paylaşma fırsatı buluyor. Bu görüşler, Maocu Sovyetler Birliği eleştirisinden esinlendiği izlenimini verseler de ana çizgileriyle doğru ve kimseyi fazla irkiltmeyecek yumuşaklıkta.

Kitabın önemli ve yararlı bir metodolojik özelliği, basit meta üretimi ya da mutlak kapitalist üretim gibi gerçeklikten kopuk soyutlamalara iltifat etmemesi. Böylece okur, daha baştan, meta üretimi ile meta dışı üretimin, kapitalist işletmeler ile kamu işletmeleri ve bağımsız üretim birimlerinin, üretici emek ile üretici olmayan emeğin karmaşık ve çelişik ilişkiler içinde yan yana yer aldığı bir dünyaya adım atıyor. Bu sayede güncel tartışmalarda ve sınıf tahlillerinde kilit yer tutan kategorilerin de, bazıları tartışmalı olsa bile derli toplu tanımlarıyla Marksist iktisada girişinin ilk basamaklarında karşılaşılıyor.

Bu kategorilerin en önemlilerinden birisi üretici emek ile üretici olmayan emek arasındaki ayrım. Gouverneur, üretici emeğin maddi ürünler üretimiyle sınırlı olmadığını, her ücretli emeğin üretici emek, her üretici emeğin de ücretli emek olmadığını, Marx'ın bu konudaki dağınık görüşlerinin akla yakın bir sentezini yaparak açıklıkla ortaya koyuyor. Ne var ki “dolaşım emeği”ne geldiğinde, “her türlü mülkiyet hakkı devri veya para ve ürünlerin kullanım hakkı devrini, kısaca, üretimin meta karakterinin zorunlu kıldığı faaliyetleri kapsayan” (s. 170) satış, finansman, ticaret, bankacılık gibi hizmetlerin de üretici emek olduğunu öne sürerek Marx'ın çizgisinden uzaklaşıyor. Gouverneur, bu aykırı görüşünü, bu emeklerin de “kapitalist toplumda toplumsal gelirin yaratılmasına katkıda bulunduğu” (s. 171) gerekçesine dayandırıyor. Burjuva iktisat teorisine ve resmî istatistiklere göre kuşkusuz öyle. Ama Gouverneur'ün “milletlerin zenginliği”ne

hiçbir şey katmayan bu tür emekleri üretici sayan bir yaklaşımı Marksist iktisadi tahlilin içine yerleştirmek için öncelikle, Marx'ın bankacılık kârını toplam girişimci kârından bir kesinti olarak gören yaklaşımıyla hesaplaşması gerekirdi. Yazarın bunu yaptığını söylemek olanaksız. Ancak ilgili bölümde, birinci olarak, Gouverneur'ün "Alternatif Görüş"ünün (s. 171) yanı başında "Klasik Marksist Anlayış"ın da doğru bir biçimde sergilenmiş olması (s. 170-71), ikinci olarak da, ücretli olan ve olmayan emek arasındaki ayrımın sınıfsal bir farklılığa tekabül etmediğinin vurgulanması (s. 172-73) sözünü ettiğim sakıncayı önemli ölçüde hafifletiyor. Ne yazık ki bu ikinci vurgunun yapıldığı alt bölümün başlığının Türkçe basımda, muhtemelen kitabın aslında var olan soru işaretinin atlanması sonunda "Verimli ve Verimsiz Ücretliler: İki Sosyal Sınıf" diye yer alışı, okurun kafasını karıştıracak bir dikkatsizlik.

Değer

Gelelim, hem Marx'ın teorisinin hem de kitabın omurgası olan değer teorisiyle ilgili bölümlere... Marx'ın değer teorisinin, farklı soyutlama düzeylerinin hiyerarşik biçimde eklemlendiği bir mimarisi vardır. Soyuttan somuta yükselinirken kategoriler karmaşıklar, ek belirlenimlerle zenginleşir ve gündelik gerçekliğe adım adım yaklaşır. Bu değişimin nicel bir boyutu da vardır ve iktisadi düşünce tarihinin ünlü "dönüşüm sorunu" çevresindeki tartışmalar, esas olarak bu nicel boyut üzerinde odaklanmıştır. Kategorilerin türetilmesine "değer biçimi" alanı, bunun nicel ifadesine "değer büyüklüğü" alanı denebilir. Bununla birlikte dönüşüm nihayet "transformasyon", yani biçim değişimi demektir ve bu hâliyle, bu konuda bugüne dek harcanan teorik çabalar, ağırlıklı olarak matematiksel nitelikte olmuşsa da son irdelemede değer biçimi sorunsalının bir parçasıdır. Bu paradoks dahi, Marx'ın kavramsal yapısı içinde soyut ile somut arasındaki teorik güzergâhın ne denli çetrefil olduğunu göstermeye yeter. Nitekim Marksist iktisatçılar arasında, teori ile görgü arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı hararetli tartışmalar doğurmuş, değer kategorilerine dayanarak türetilmiş eğilim yasalarının, örneğin kâr haddinin azalma eğiliminin, ampirik verilere başvurulacak sınıanamayacağını öne sürenler çıkmıştır. Yukarıda belirttiğim gibi, Gouverneur'ün bu tür "teorist" yaklaşımlara itibar etmemesi olumlu bir özellik. Gelgelelim onun da çubuğu ters yönde fazla büküğünü saptamak gerekiyor.

Gouverneur değerlerden fiyatlara geçiş sorununu neredeyse tamamen bir nicel büyüklük ve ölçme birimi değişimine indiriyor –üretimde harcanan emek-zaman E katsayısıyla çarpıldı mı, para birimi cinsinden fiyat büyüklüğüne ulaşılır. Bu kat sayının Marksist iktisada girişin erken bir aşamasında

işin içine sokulması yerinde; böylece okur, bu parametrenin “değerin”, “emeğin” veya “emek-zamanın parasal ifadesi” ya da “paranın değeri” gibi adlarla sık sık kullanıldığı güncel tartışmaları daha rahat izleme olanağı bulabilir. Ancak Marksist iktisatta nitel biçim değişimleri -hem mantıken hem de sergilenme sırası bakımından- nicel başkalaşımlardan önce gelir. Gouverneur’ün izlediği yöntem ise, “üretim fiyatı” kategorisinin buharlaşmasına, daha doğrusu, yazarın kullandığı terimlerle “basit fiyat” ile “efektif fiyat” arasında çözümlenmesine yol açıyor. Sonuç olarak, Sovyet “bilim emekçileri”nin giriş kitaplarında dönüşümün bir sorun olduğu örtbas edilirken burada dönüşümün kendisine yer verilmiyor.

Gouverneur’ün farklı soyutlama düzeylerine ait kavramları birbiri içinde çözümler tutumu, düzenlemeler arasındaki geçişlere yaklaşımına da yansıyor. Örneğin Marksist iktisadi tahlilin temelinde yatan değeri nasıl tanımladığına bakalım. Yazarın tanımının iki ögesi var. Birincisi, “değerin mal üretimini varsayması” (s. 56). Bu ne denli doğruysa ikincisi, “değerin, üretilen malların satılmasını varsayması” (s. 56) o denli yanlış. Bu tanımda üretim süreci ile dolaşım (mübadale) süreci birbirine indirgeniyor. Oysa Marksist iktisatta bu ikisi arasında, bu tür bir indirgemeciliğe cevaz veremeyen bir gerilim vardır. Bir başka deyişle, değer üretim sürecinde yaratılır; ama mübadale sürecinde “gerçekleşir”, paraya dönüştürülür. Değeri üreten emek harcanırken, bu emeğin ürününün satılacağı, bir varsayım olmaktan o kadar uzaktır ki Marx, metanın satılışı için “*salto mortale*” mecazını kullanır. Uzun söze ne gerek var? Gouverneur’ün tanımının ikinci ögesi doğru olsaydı, Jean-Baptiste Say’ın “mahreçler yasası” Marx’ın değer teorisiyle bağdaşır.

Gouverneur kitabın sonuna bir “Ekler” bölümü eklemiş. Yukarıda sözü edilenlerin yanında başka metodolojik ve teorik sorunlara da değindiği bu bölümde yazar, kendi yaklaşımını “heterodoks” (s. 272) olarak niteliyor; “dikkate alınmayan klasik temalar” (s. 274) için okuru daha eski tarihli başka bir kitabına gönderiyor. Yazarın kitapta yer vermediği bu temalar arasında dönüşüm sorununun yanı sıra “yeniden üretim şemaları” da var. Gouverneur’e bakılırsa, “Teorinin bu veçheleri Marx’ın tezlerini çürütmek ya da onu gerçeği anlamada hiçbir değeri olmayan modellere entegre etmede kullanılan iki ‘kremalı pasta’ niteliğindedir.” (s. 274) Bir başka deyişle, yazar, Marx’ın kimi tezlerini çürütülmekten sakınmak için bu tezleri -en azından elimizdeki kitapta- devre dışı bırakıyor. “Kremalı pasta” benzetmesine gelince, pastanın tadı yenmeden bilinemeyeceğine göre ve Türkçe basımı okuyanların muhtemelen büyük çoğunluğu gibi ben de Gouverneur’ün öteki kitabına başvuramayacağım için bu konuda daha fazla bir şey söylemek istemiyorum. Ama bence Gouverneur’ün yaklaşımı “heterodoks” değil, olsa olsa “kişiye özgü”

dür (*idiosyncratique*). Buradan, kitabın Türkçeye çevrilmesine yön veren tercih için bir sonuç çıkarılabilir: Gouverneur'ün seçilmesi doğrudur; ama ilk çevrilen kitabı, dönüşüm sorunu ve yeniden üretim şemalarını ele aldığı öteki yapıtı olsaydı daha iyi olurdu.

Çeviri

Söz Türkçe basıma gelmişken, kitabın künye sayfasındaki ilginç bir özelliğe değinmeden geçmeyeyim: Burada “yayına hazırlayan” olarak seçkin bir toplumsal bilimcimizin adına yer verilmiş: Mehmet Ali Kılıçbay. “Yayına hazırlayan” sıfatı “editör” yerine kullanılmış olamaz. Çünkü kitap bir seçme değil, Fransızca bir kitabın baştan sona çevrilmesinden ibaret, Türkçe basıma özgü yorumlar yok (olması da gerekmezdi). Kitap, İmge Kitabevi'nin herhangi bir dizisi içinde de yer almıyor. Öyleyse Kılıçbay'ın yaptığı, dizi yöneticiliği de olamaz. Geriye tek bir olasılık kalıyor: Kılıçbay, her yayınevinde mutlaka yapılması gereken bir işi yapmış, yayınevinin yaptırdığı ya da ona sunulan bir çeviriyi basımdan önce incelemiştir. (Bu işi yapanlara başka dillerde “lektör” deniyor.) Dilimize çevrilmiş Marksist edebiyatın ne denli büyük bir bölümünün bozuk ve yanlış çeviriler sonunda okunmaz ve anlaşılmaz hâle geldiğini yakından bilen birisi olarak yayınevinin bu tutumunu kutluyorum. Lektörün adının anılmasını, daha önce pek tanık olmadığım bir uygulama olarak yadırgadıysam da, yayıncılık mesleğinin içinde olmadığım için, bu konuda bir yargıda bulunmak istemiyorum.)

Akademik kitap basmak, hele simgesel bir yazılış biçimi içeriyorsa, matematik ve cebir işin içine giriyorsa özel bir sorumluluk ister –hem basım öncesinde hem de basım sırasında. Çünkü Marksist iktisadın Marksizm içindeki vazgeçilmez yerinin farkında olanlar dâhil, toplumsal bilimler alanındaki okurların büyük çoğunluğu için simgeler, formüller, diyagramlar ne yazık ki daha baştan caydırıcı ve ürkütücüdür. Bunlarda yanlış yapılsa ürkek okur işin içinden hiç çıkamaz. Türkçe basımı bu açıdan gözden geçirdiğimizde, birkaç noktayı saptamak zorundayız.

Birincisi, ilk bakışta sanılabilecek olanın aksine, simge ve kısaltmaların çevrilmesi diye bir sorun vardır. Bununla elbette “değişmez sermaye”nin c ile, “değişir sermaye”nin v ile gösterilmesini kastetmiyoruz. Bu simgeler evrenselidir ve her iki kavram Türkçede aynı harfle başladığı için, Türkçeleştirilmeleri olanaksızdır. Ama başka simgeler için aynı şeyi söyleyemeyiz. Söz gelimi parasal büyüklükler, salt birer örnek olarak iş gördükleri yerlerde f (frank) değil, pekâlâ TL cinsinden verilebilirdi. Daha önemlisi: Paranın A ile, üretim sürecinin P ile, üretim araçlarının MP ile, emek gücünün FT ile gösterilmesinin ne anlamı olabilir –bunların söz konusu kavramların Fransızca

karşılıklarının baş harfleri olmasından başka? Buralarda sırasıyla P, Ü, ÜA, EG kullanılmış olsa okur, metin ile şemalar arasındaki bağlantıyı daha kolay kurmaz mıydı?

İkincisi, simgeler cebirsel işlemlere konu olduğunda, gösterilmesi gereken dikkat, büsbütün artar. Ne yazık ki kitapta tam da bu noktada üst üste dizgi yanlışları göze çarpıyor. Örneğin 67. sayfada “100 milyon sf” olarak verilen fiyatlar toplamı “100 milyon f” olacak; kitaptaki yanlış, E’nin biriminin, nasıl olup da “f/s” olduğunu kavramayı güçleştiriyor. Birkaç paragraf ilerde (s. 68, par. 1), değer ile E kat sayısının çarpımının fiyatı verdiği formülde hem çarpı işareti yerine “X” harfi (hem de majiskül!) kullanılmış, hem de arkasına gereksiz yere virgöl konmuş. Bir başka örnek: 278. sayfadaki dipnotta “... sistematik olarak italik kullanılacak” deniyor. Oysa gözlediğimiz, italiklerin sistematik olarak kullanılmadığı. İtaliklerin sistemli olarak kullanılmayışı, en vahim sonucu, 293. sayfada başlayan matematiksel türetimlerde veriyor. Bu sayfada hem “MP başına ortalama fiyat”, yani parasal bir büyüklük, hem de “MP başına değer”, yani emek-zaman cinsinden bir büyüklük, aynı simgeyle, PM ile verilmiş. Oysa ikincisi için italik kullanılması gerekirdi. Kullanılmayışı, bütün bir “IV. Bölümüne Ek” bölümünü okur açısından anlaşılamaz, bu yazı açısından da eleştirilemez kılıyor.

Kitaptaki muhakemenin doğası gereği içeriği de etkileyen bu yanlışlardan sonra birkaç kavramsal eleştiriye (ya da öneri) geçelim. Kitabın başlarında (s. 19) hoş görülmesi olanaksız bir yanlış yer alıyor. Bilindiği ve Gouverneur’ün vurguladığı gibi, kapitalist toplumu öteki sömürücü toplumlardan ayırt eden özellik, kapitalizmde sömürünün eşit ve gönüllü mübadele peçesi ardına gizlenmiş olmasıdır. Bir bütün olarak Marksizmin, özel olarak da Marx’ın değer ve artık değer teorisinin insanlığın bilgi birikiminde meydana getirdiği asıl devrim, tam da bu peçenin kaldırılıp atılmasıdır. Oysa çeviri, yazara şunu söyletiyor: “Feodal toplumdakinden farklı olarak, gerekli çalışmayla fazla çalışma arasındaki ayrım kapitalist toplumda görülmez değildir.” (s. 19) Elbette “görülür” olacak! “Arif olan anlar” denemez... Bu tür giriş kitapları, okuru “arif” yapmak için yazılıp yayınlanmıyor mu?

Dar anlamda yanlış olmasa bile isabetsiz bir Türkçe karşılık tercihi: 3. bölümde “küçük meta üreticisinin ... çevrimi” (s. 79) ile “sermayenin çevrimi”nden (s. 83) söz ediliyor. Çevrim (*Kapital*’in dili olan Almancada *Zyklus*, Fransızcada *cycle*) inişli çıkışlı bir hareketi, bir dalgalanmayı anlatır. Bu bölümde sergilenen harekette ise basit ya da genişleyen bir yeniden üretim söz konusu. Burada kullanılması gereken terim “dolaşım” ya da “döngü” olmalı; “çevrim”, “Büyüme ve Krizler”e ayrılan 9. bölüme (s. 238 vd.) bırakılmalıydı. Böyle yapılmayışı, bu ikinci bağlamda, “konjonktürel”in eş anlamlısı

olarak “devrevi” denemesine yol açıyor ki bu hem eskimiş hem de dar anlamda yanlış (doğrusu “devrî” olacak) bir karşılık. Aynı türden bir başka örnek: Yazarın en çok önem verdiği konulardan biri, yukarıda değindiğimiz, üretici olan ve olmayan emek ayrımı. Çevirenin bu bağlamda kullanıldığı terimler “verimli” ve “verimsiz” ya da “verimli olmayan” emek (s. 167). Burada bir yanlışlık yok. Ama çevirmenin tercihinin isabetsiz olduğu kanısındayım. Çünkü yazar, bu çerçevede nitel bir ayrımı işaret ediyor: Emek, artık değer üretiyorsa “prodüktif”tir; artık değer üretmiyorsa prodüktif değildir. Verimli-verimsiz ikilisi ise, daha çok aynı ölçek üzerindeki farklı düzeyleri, nicel bir ayrımı çağrıştırıyor. Nitekim 5. bölümün 2. alt bölümünde (s. 127. vd.) “Verimli ve Verimli Olmayan Kapitalist İşletmeler Arasındaki İlişkiler”den söz ediliyor. Burada söz konusu olan, artık değer üretimi bakımından aynı statüde olan işletmeler arasındaki nicel bir farklılıktır. Verimlilik kavramı bir kez burada kullanılınca, çevirmenin, nitel bir ayrım yapıldığı zaman –Türkçe buna el veriyorsa– değişik bir kavram kullanması gerekirdi. Kaynak dilde mümkün olmayan bir açıklık hedef dilde sağlanabilir.

Bu ve buna benzer eleştiriler, Marksizmin her zamankinden çok doğrulandığı, kapitalizmin yıkıcılığının her zamankinden çok açığa çıktığı, dolaşısıyla Marksizmi öğrenme ihtiyacının her zamankinden çok kendini duyurduğu, ama ülkemizde Marksist iktisat edebiyatı yayıncılığının uzun süreden beri neredeyse durduğu bir ortamda *Kapitalist Ekonominin Temelleri*’nin basılmasının kendi içinde son derece önemli ve sevindirici bir gelişme olduğu gerçeğini kesinlikle göğelemez. Bu kitabı eline kâğıt kalem alıp “çalışanlar”, güncel Marksist tartışmaların büyük bölümünü, okul sıralarında biraz matris cebiri öğrenmişlerse neredeyse tamamını izleyebileceklerdir.

Kitabın çevirmenine, yayıncılarına, sıfatı ne olursa olsun, emeği geçen herkese teşekkür borçluyuz. Umarız, arkası gelir...

IŞIK YÜZLÜ MARKSİST

Nail Satlıgan

Hayatını kaybettiği tarihte dünyadaki Marksist iktisatçıların muhtemelen en kıdemlisi olan Paul Sweezy, 1990'lı yılların başlarında, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetince düzenlenen İktisatçılar Haftasına katılmak ve "The Triumph of Finance" adlı bildirisini sunmak üzere Türkiye'ye geldi. Bu metin, Sweezy'nin 1980'li yıllar boyunca adım adım geliştirdiği finans kapitalizminin yükselişi tahlilinin bir özeti ve dergisi *Monthly Review*'nin 1990'larda izleyeceği siyasi ve teorik yaklaşımın veciz bir habercisi niteliğindeydi. Sweezy'yi bu ziyareti sırasında şahsen tanıma fırsatını buldum. Bu buluşma, o güne kadar sırf yazılarından hareketle, bir hoca ve usta olarak bellediğim bu büyüğümüze olan hayranlık ve saygımı bir kat daha artırdı. Yazının ana gövdesini Sweezy'nin uzun yıllara yayılmış olan *œuvre*'ünün toplu bir değerlendirmesi oluşturmakla birlikte, o görüşmenin bende yaratmış olduğu olumlu izlenimler yazıya sinmiş olsa gerektir. Umuyorum ki bu tür öznelliklerin yer alması bir nekroloji için mazur görülebilir, hatta belki de istenilir bir özelliktir. Bu yazının yazılmasına vesile olan ve *İktisat Dergisi*'nin mükemmel bir Sweezy özel sayısı yayımlanmasına önayak olan genç meslektaşım Dr. Sermin Sarıca'ya teşekkür ederim.

1970'te Paul M. Sweezy'nin, hâlâ vazgeçilmez olan Marksist iktisada giriş kitabı *Kapitalizm Nereye Gidiyor*'un Türkçesi yayınlandığında, ona, Türkiye'nin devletçi (güdümcü) iktisat siyasetleri eşliğinde kapitalizme geçişinin parlak bir özetini içeren bir "Önsöz" yazan Sencer Divitçioğlu sözlerine şöyle başlıyordu:

"*Monthly Review*'de buluşan L. Huberman, P. Baran ve P. Sweezy sacayağı çağdaş Amerikalı Marksistlerin en önemlilerindendir. L. Huberman ve P. Baran öldüler. P. Sweezy bu sacayağından sağ kalan tek kişidir. Yorgun ve ihtiyarlamış olarak..." (çev. Aslan Başar (Başer) Kafaoğlu, Ağaoğlu Yayınevi, 1970, s. 9.)

2004 Şubat'ının sonunda Sweezy'yi yitirişimizin ardından geriye dönüp baktığımızda, yukarıdaki cümlelerin sonuncusundaki yargının, fazlasıyla abartılmış olduğunu düşünmeden edemiyoruz. Bu satırların yazılmasını izleyen tam 34 yıl boyunca Paul Sweezy, düşünsel faaliyetini, hızını hemen hiç düşürmeden sürdürdü: *Monthly Review*'nin dünya Marksizmi içindeki yerini pekiştirdiği gibi, bu derginin hemen her sayısına, kendisi de şimdi doksan yaşını aşmış olan çalışma arkadaşı Harry Magdoff ile birlikte kaleme aldığı "Review of the Month" (ayın "icmal") yazılarıyla, çok sayıda kitaba denk düşen –ve nitekim belli aralıklarla kitaplaştırılan– bir uygulamalı Marksist teori birikiminin yaratıcısı oldu. Bir nokta daha var: 1970'ten 34 yıl geriye gidersek 1936'ya geliriz ki o tarihte Sweezy 26 yaşında bir delikanlıydı; London School of Economics'te ünlü anti-komünist von Hayek'in "rahle-i tedris"nden geçmiş olmanın kışkırtıcı, Troçki'nin *Rus Devriminin Tarihi*'ni okumuş olmanın özendirici etkisiyle henüz çiçeği burnunda bir Marksistti. Demek Sweezy, imrenilesi bir uzun ömürlülüğün (1910-2004) mümkün kıldığı bir kıdemin en az yarısını "yorgun ve ihtiyarlamış olarak" geçirmiş oluyor. Paradoksun sırrını, gene S. Divitçioğlu'nun "sacayağı" benzetmesine başvurarak bulabiliriz. Bu mecaz bir ortaklaşa çalışma üslûbunu dile getiriyorsa, Svveezy'nin Huberman ile Baran'ın ölümlerinden sonra hiçbir zaman inzivaya çekilmediğini hatırd tutmak gerekir. Önce Harry Magdoff (*Emperyalizm Çağı*), daha sonra John Bellamy Foster, Robert W. McChesney, Michael D. Yates, kısa bir süre için Ellen Meiksins Wood gibi çalışma arkadaşlarının adları, derginin künyesinde hep Sweezy'ninkinin yanı başında yer aldı.

* * *

Svveezy'nin *Kapitalizm Nereye Gidiyor*'unun hâlâ vazgeçilmez bir ders kitabı olma niteliğini koruduğunu söyledim. Bunun çeşitli nedenleri var. Birincisi, bazı Marksistlerin düşündüklerinin tersine, Marx'ın *Kapital*'inin, Marksist kapitalizm teorisini öğrenmek için didaktik açıdan en uygun başlangıç noktası olmamasıdır. İkincisi, Svveezy'nin kitabının yayınlanışını izleyen yarım yüzyılda çıkmış "ekonomi politik el kitaplarının büyük bir bölümünün, o dönemde bir devletler topluluğu hâlinde örgütlenmiş olan Stalinciliğin ekonomi politliğini Marksist terimlerle haklı çıkarmayı gözetken, o arada klasik ve özgün Marksizmi, kaçınılmaz olarak bir "resmî ideoloji"ye dönüştüren bir anlayışın ürünü olmasıdır. Üçüncü olarak ise, kitabın kendi meziyetleri üstünde durmak gerekir.

Sweezy, kitapta, Marx'ın değer, birikim ve bunalım teorisini sergiledikten sonra çok sayıda önemli teorik tartışmaya değinir; hatta bir emperyalizm ve faşizm tahlili sunarak Marx sonrası Marksizm alanına el atar. Kitabın